

Ter inleiding

De naam van een sloopstypen kan tot verwarring leiden. Alvorens er met de studie werd begonnen is er eerst contact gezocht met de gemeente Brederwiede en de Oudheidkundige Vereniging aldaar. De vraag: "Hoe noemen jullie zo'n sloopje nou?" leverde een eenduidig antwoord op. Een Vollenhoofse bol.

Niks geen Vollenhovense of iets anders. In de tijd van de Zuiderzee-visserij werd de plaatsnaam er niet eens bij genoemd. Men sprak toen van een 'bolle' of een 'bollegien'. Vandaar dat er hier gekozen is voor de voorkeursnaam uit de regio.

Jan Kroese

Het eerste schip dat de naam Vollenhoofse bol kon dragen werd rond 1902 gebouwd als 'visaak' en op 20 april van dat jaar overgedragen aan de visser Anthonie 'Snoevertien' Jongman Pzn. door de scheepsbouwer Jan Kroese te Vollenhove. Jan Kroese was op dat moment pas twee jaar eigenaar van de werf. Vanaf 1893 was hij er al werkzaam, maar pas in 1900 kon hij het bedrijf overnemen voor de som van fl. 2.275,-. In die tijd telde Vollenhove al ongeveer 224 vissers, en was de beroepsbevolking die afhankelijk was van de visserij zo'n 85% van het totaal aantal werkenden.

Jan Kroese had, zo kun je zeggen, bij de start van de werf de wind nog in de zeilen gehad want in de jaren negentig nam de ansjovisvangst ongekende vormen aan, en werd er flink verdiend. Veel vissers lieten toen nieuwe schepen bouwen. De werf van Kroese kon daar mede van profiteren.

Na 1902 echter ging het neerwaarts met de Zuiderzeevisserij, een verval dat tot 1914 zou duren. Hierdoor nam halverwege het eerste decennium de groei van de vissersvloot af, en moest er gezocht worden naar werk. Ook de aanleg van de nieuwe haven in 1905 en 1906, om de groei van de vloot op te vangen, was geen directe stimulans voor de werf. In 1909 was het aandeel van de visserij en aanverwante bedrijven nog maar 40%. Een halvering in krap tien jaar tijd. Anthonie Jongman moet blij geweest zijn met zijn nieuwe sloopje. Bekend is niet of zijn bijnaam stamt uit de tijd voordat hij met de bol viste of pas daarna is ontstaan. In vergelijking met de voor de walvisserij tot dan toe gebruikte punters bood dit nieuwe sloopje meer zeewaardigheid en een klein vooronder, terwijl de diepgang minimaal was in verband met de ondiepe kustwateren en de zandbank voor de haven van Vollenhove.

Merkwaardig is dat het schip in het Zuiderzeerapport van Redeke uit 1907 (beslaat de jaren 1905 en 1906) niet voorkomt. Hierin wordt wel vermeld de VN 25 van Albert Karjanus en de VN 98 van Arnoldus Mooiweer. Toch moet de VN 36 van Anthonie Jongman in die tijd ook een bol geweest zijn. Verder is er uit overlevering bekend dat dit sloopje een 'harmonicaplecht' had zodat het vooronder makkelijker toegankelijk was.

Anthonie had twee zonen, Piet en Arnoldus. Deze visten later ook met bollen, Piet op de VN 124 'de slechte bolle' van Kroese, en Arnoldus op de VN 2, 'de kleine bolle' van Snoek.

In het visserijregister vinden we beide schepen terug. De VN 2 is in 1942 verkocht naar IJsselmuiden, heeft daar nog een vergunning gehad tot 1946 en is op 7 juni van dat jaar uitgeschreven. De VN 124 wordt uitgeschreven op 2 augustus 1932, maar is volgens informanten zeker nog tot 1937 in Vollenhove voor de visserij gebruikt. Waar het sloopje daarna is gebleven is niet bekend. Gezien de bijnaam die het had lijkt het niet waarschijnlijk dat het nog heel lang in de visserij gebruikt is. Uiteindelijk groeide het aantal bollen tot ruim 20 stuks. In 1937 visten er volgens verschillende bronnen daarvan nog zo'n veertien in Vollenhove. Bij dit artikel is een overzicht opgenomen van die sloopjes met wat wetenswaardigheden. Het samenstellen van zo'n overzicht, gebaseerd op één jaar in het verleden is niet eenvoudig. De verschillende bronnen, zoals schepenlijsten, overheidsgegevens (o.a. Zuiderzeesteunwetdossiers) en de 'vaste' overtuiging van informanten spreken elkaar nog wel eens tegen. Al combinerend kom je dan tot een lijst, waar eigenlijk nog een geschiedenis vóór zit, want er werden nogal eens schepen hernummerd. Niettemin, opmerkingen en aanvullingen zijn van harte welkom.

Maar, terug naar de oorsprong en 't bouwen van bollen.

Verwant met de botter en de schuit

Jan Kroese had ervaring in het bouwen van botters, Vollenhoofse schuiten (schokkers) en schuitjes. De schokker stond bekend als één van de meest zeewaardige platbodems uit die tijd, alhoewel ze door hun geringe diepgang nogal snel instabiel werden bij grotere hoeveelheden binnenkomend buiswater. Maar dat lijkt me niet verwonderlijk, want het meeste water hoort nu eenmaal aan de buitenzijde van een schip te blijven.

Jan Kroese was afkomstig uit Friesland, en werkte voor 1893 op de helling van Hakvoort (Kloas van Tiemens Albert) in Urk. Hier maakte hij uitgebreid kennis met de verschillende soorten botters die er in die tijd waren en raakte vertrouwd met de constructie van deze schepen. De vorm van de botter sprak hem erg aan en het is aannemelijk dat de Vollenhoofse bol hierdoor een duidelijke verwantschap met dit scheepstype vertoont. De gebogen, in een punt uitlopende steven wijst hierop. Het vlak van de bol is sigaarvormig en bijna geheel vlak. Een 'stapeling' van 8 tot 10 duim is normaal. De voorzijde is sterk afgerond. Deze vlakvorm werd vooral aangetroffen bij schepen die in gebruik waren ten noorden van Elburg, en ten zuiden van De Kuinder. Tussen de kingangen, het vlak en de voorsteven bevinden zich driehoekige vulstukken, de zogenaamde geerstukken. Deze zien we ook bij de Vollenhoofse schuit (grote zeepunter of bons), de hoogaars en de blazer. De, op de voorsteven aansluitende, huidgangen, geven de kop van het schip een volle, ronde aanblik. Dit wordt nog versterkt door de wat naar binnenvallende boegsels (boesels) en zetboorden op de plecht. De vlakke zeeg en het terugkomende roer zijn meer van de schuit afkomstig. Aan de onderste voorzijde van de voorsteven bevond zich ook wel eens een kleine loefbijter (loefhout). Hierdoor werden de stuureigenschappen bij een aan-de-windse-koers aanmerkelijk verbeterd.

De totale lengte van de eerste Vollenhoofse bol bedroeg ongeveer 21 voet (7 meter), de breedte was 6 voet (2 meter) en de holte 4 voet (1.35 meter). Later, in de jaren 1905-1920, werden deze maten in verhouding groter. Op een lente van 10 meter bedroeg de breedte ongeveer 3.30 meter en de holte 1.60 meter. De diepgang bedroeg zo'n twee voet (55-60 cm) (!). Toch werden ze niet 'voor de eeuwigheid' gebouwd, en ze waren aanvankelijk veel minder solide van constructie dan bijvoorbeeld een botter of een aak. Een botter kostte rond de 1.800 gulden terwijl deze eerste 'visaak' slechts fl. 250,- kostte.

De naam 'aakje' werd overigens veel gebruikt voor dit scheepstype. Het kenmerkende verschil met de aak echter zit 'm in het vlak. Bij een aak is dit rond met een opgebrande heve, terwijl de bol een overwegend plat vlak heeft, met een duidelijke hoek tussen het vlak en de kingangen. Daarnaast is de vorm van het roer natuurlijk een in het oog springend verschil, temeer omdat dit boven water zit. De achterzijde (rug) van het roer van een Vollenhoofse bol loopt sierlijk iets terug naar de achtersteven. Dit in tegenstelling tot een akenroer dat een hoek van meer dan 90 graden maakt met het wateroppervlak.

Waakzaam scheepje

De bol bleek een waakzaam en goed zeilend schip te zijn waardoor er allengs meer vraag uit de omgeving van Vollenhove naar kwam. Het overschakelen naar een ander scheepstype was bij de vissers overigens niet iets dat men op stel en sprong deed. Men was zo gewend aan de indeling en de vaareigenschappen van een schip, dat men alle handelingen aan boord blindelings kon verrichten. Een nieuw schip, daar moest je aan wennen, laat staan aan een nieuw type. Voor andere gebieden was een nieuw scheepstype dat zo duidelijk gebouwd was voor de ondiepe kustwateren minder interessant. Toch zijn er in Durgerdam rond 1925 vier Vollenhoofse bolletjes geregistreerd (onder de verzamelnaam 'aakjes') en later in Spakenburg twee, en één in Elburg. In 1904 werd er ook nog een afgeleverd voor de lichtwachter van Kraggenburg. Deze had geen bun, maar wél een ruim (kaar) onder de deken. Het water zorgde hier voor de stabiliteit van het schip.

Zoals gezegd, de Bol was dus een goed-zeilend en makkelijk te laveren schip, dat behoorlijk zeewaardig was voor haar lengte. Een paar bollen, waaronder de VN 33 stonden erom bekend dat 'ze voor 'n botter niet de zee uit hoefden.'

Doordat de vissers zagen dat het schip voldeed aan hun eisen en wensen kwam er meer vraag naar. Dus gingen ook andere werven over tot de bouw van de Vollenhoofse bol. Omdat iedere werf haar eigen ervaring en de specifieke wensen van de nieuwe eigenaars in de praktijk bracht, ontstonden er kenmerkende verschillen tussen de typen van Jan Kroese, Snoek uit Blokzijl en Huisman van de Ronduite, Wanneperveen.

Van de bolletjes van deze laatste is bekend dat de eersten (de KU 17 van Gerrit Visser 'Dove Garritje' en de VN 21 van Berend Lens 'De Flikkert') een te schraal achterschip hadden waardoor ze slecht door de wind gingen. Maar vooral die van latere datum waren, volgens de overlevering, uitstekende zeilers, met name de VN 33 (1917) en de VN 45 (1918). De iets slankere, verfijndere vorm was duidelijk verschillend van die van de bollen van de andere twee werven. Snoek bouwde vrij zware schepen met een brede kop, die de naam hadden de meest zeewaardige van de bollen te zijn. Bij zwaar weer brachten zij, door de bolle kop, nauwelijks water over. De schepen van Kroese konden ook nog wel eens wat rank uitvallen.

Bijvoorbeeld de VN 96 van Lute Kroes, die, volgens de overlevering, niet zo tevreden was over zijn bol van Huisman uit 1918, die hij aan de ranke kant vond. Hij ruilde die met Jan Kroese. Het toeval wil echter dat de bol die Kroese 'op de koop' had liggen nog ranker was dan die van Huisman. Lute bleef echter met deze bol van Kroese doorvissen tot omstreeks 1937.

De bol in de visserij

De Vollenhoofse Bol werd voornamelijk gebruikt voor de visvangst met staand want. Natuurlijk kwam het wel voor dat er werd gesleept met een bol, o.a. op spiering, en op haring, maar dat was toch niet het doel waar ze voor ontwikkeld werden. Ze waren bedoeld voor de dagvissers, die met dit schip een zeewaardiger en comfortabeler bedrijfsvaartuig hadden dan met de bekende grote punters. Hun visgronden lagen achter Schokland tussen het Kamperzand en Kuinre. Toch valt het op dat vooral in de vissersfamilies die van oudsher bekend waren met het staand want er veel meer bollen voorkwamen dan bij andere families. Ook behoorden de 'bollenvissers' bijna allemaal tot de Grote Kerk. Een van de weinige uitzonderingen was Abe 'de Fiedel' Karjanus, die het een tijdje geprobeerd heeft met de VN 25. In 1912 verkoopt 'ie het scheepje aan Evert Spit. Daarna staat hij nergens meer geregistreerd, dus waarschijnlijk is hij niet overgeschakeld op een ander type visserij.

Onderstaand een overzicht van de visserijvormen met de bollen, de vangstmethoden en het seizoen of tijd van het jaar waarin deze werden bedreven.

De bollen van Huisman

Van de werven van Kroese en Snoek is weinig informatie over de schepen bewaard gebleven. Wat er nog van bekend is wordt momenteel bestudeerd en geïnterpreteerd ten behoeve van latere publikatie. Echter van de werf van Huisman zijn de werfboeken bijna allemaal voorhanden. Ze zijn dan ook een continue bron van inspiratie (en transpiratie, want niet alle woorden zijn op het eerste gezicht geheel duidelijk) waar een schat aan bouwgegevens van de toentertijd gangbare Vollenhoofse schepen in neergeschreven staat. Boten, punters, zeepunters, Vollenhoofse bollen, Staverse jollen en een kleine botter zijn uitvoerig beschreven. De onderstaande gegevens zijn ontleend aan deze werfboeken en beslaan de periode 1914-1923. Dit is een belangrijke periode in de geschiedenis van de Zuiderzeevervisserij; de Eerste Wereldoorlog met de daarbijbehorende schaarste aan materialen, en het aannemen van de Wet op de Afsluiting van de Zuiderzee in 1917. Een wet waardoor uiteindelijk een complete cultuur zou verdwijnen.

Maar in 1914 had Gerrit Visser uit Kuinre daar nog geen weet van, dus hij bestelde een scheepje bij Huisman.

Dit scheepje is tot op heden eigenlijk vrij onopvallend gebleven in de werfboeken, want er werd aangenomen dat Huisman pas in 1916 zijn eerste bol bouwde (de VN 21 van Berend Lens). Ik heb Gerrit's scheepje dan ook alleen gekopieerd ter bestudering omdat er bij de bol van Berend naar verwezen wordt door Huisman. De maten (ook nog in voeten en duimen) zeiden me al lezend niet zo veel tot ik getroffen werd door een zinsnede op pagina 182 over de voorsteven. Oiets ronder dan de malÓ(!) Hoezo, grote zeepunters (schuitjes) hadden een rechte voorsteven. En wie die mal heeft gemaakt, van welk schip? Dat blijft onbekend. Een tweede aanwijzing dat het hier geen bons je betreft is de toevoeging bij het betalingsoverzicht 'een stag voor de aak'. Rinse Nieuwenhuis, voormalig visser op de VN 79 bevestigde dat de KU 17 van 'Dove Garritje' een bol was, en daarmee was de eerste bol van Huisman gevonden. Hier en daar voorziet de scheepsbouwer zijn werk van een kritische noot, waar hij vindt dat het nog beter kan. De omrekenmaten zijn: 1 (amsterdamse) duim is 2,573 cm en 1 voet is 28,31 cm. Er gaan dus 11 duim in een voet.

Scheepje van Gerrit Visser van de Kuinre, de KU 17.
(Pagina 180-183)

Uit het werfboek:

'Den 28 februari 1914 heeft Gerrit Visscher van de Kuinre zijn nieuw scheepje ontvangen. Dit scheepje is:
lang in vlak van steven tot steven 22 voet en 9 duim breed in vlak voor het voorschot 64 duim
breed in vlak tegen het achterschot gemeten 53 duim ruimte tussen de kaar en de doft (de zeildoft) 11 duim
het zijlwerk breed 14 duim
ruimte tussen de korfen voor 9 1/2 duim
4 korfen voor de doft en 1 span op het voorste kropstuk tegen de steven op vlak breed in vlak op 47 duim uit het voorschot 54 duim
tussen ieder korf een ligger dik 3 bij 4 duim
ruimte tussen de liggers 10 duim
het voorschot staat uit de voet van de steven 8 voet
deken lang 86 duim
achter de deken lang 7 voet
achter kaar 5 span korfen op het vlak en 1 span op het kropstuk tegen de steven breed in het vlak op 36 duim uit het achterschot gemeten 37 duim (dit moet juist zoo blijven)
7 knieën op de deken
geheele holte tegen het voorschot gemeten boven op de schandeksel 45 duim
hol tegen het achterschot gemeten 40 1/2 duim
hol op het voorschot op de onderkant berghout 29 1/4 duim, hol op het achterschot op de onderkant berghout 26 1/4 duim
berghouten breed buitenkant 4 1/2 duim
boeselplank breed op het voorschot 10 1/2 duim
boeselplank breed op het achterschot 9 duim
geheel hol op het voorschot met sprong 57 3/4 duim geheel hol op het achterschot met sprong 51 duim
wiet (wijd) tussen de berghouten op de achterkant van de doft 10 voet 10 1/4 duim
breed tussen de berghouten op het achterschot 9 voet 2 1/2 duim
breed tussen de berghouten op het voorste spant, dat is de 4de korf voor de doft 9 voet 6 1/2 duim dit is op de voorkant van de korf
breed tussen de berghouten op het achterste spant dat is de 5de korf van het schot op de voorkant gemeten 79 duim
de onderkant van de berghouten op het achterste spant tot de regte lijn gemeten zoo als men spante meet moet van achteren zijn 18 3/4 duim en van vooren 25 1/2 duim,
dit kan voor later wel 3/4 duim hogeren, dan komt er iets meer zeeg in de berghouten en de stuismaat ook iets hoger leggen die hangt wat te veel bij de steven af

4 knie'n aan de doft
 doft dik 3 duim
 korfen dik 3 1/2 duim
 voorste kingangen, eiken 5/4 duims
 ander alles 1 duims eiken
 bovenboord op de plegt van 1 1/2 duims dik en 5 duims breed
 berghouten dik 2 1/2 duim
 schotten 2 1/2 duims
 deken 2 duim
 trog 1 1/2 duim dik en 49 duim lang, trog hoog boven deken 21 duim, breed op de
 deken 22 duim van boven buitenwerks 18 1/2 duim breed
 plegt 1 duims eiken,
 6 plegt balken dik 2 bij 3 1/2 duim
 binnenbanden breed 9 duim achter en voor bij de korfen oplangers tot op 9 ^ 10
 duim onder berghout
 voorschot hoog 8 1/2 duim
 achterschot hoog 7 1/2 duim
 de k?ken (kaken?) 6 duim boven de plegt, van onder
 6 1/2 duim van boven 7 1/2 duim vierkant
 schot onder de doft van 1 d?kt
 schot voorin van 3/4 d?kt
 de kasten van 3/4 d?kt
 Het achterhuisje van boven lang 16 1/2 duim geheel van 1 d?kt
 de bovenboesels tot op het achterrijnd van kaar, de zwaarden aan de achterkant
 van de doft aan de waterlijst.
 De voorsteven iets ronder dan de mal en dan hangt de voorkant van boven 51 1/2
 duim voorover dit is gemeten op het vlak uit de achterkant van de voet.
 De achtersteven hangt de achterkant 8 1/2 duim achterover, dit moet niet minder
 het is genoeg.
 Stevens 3 duim dik, de boesels bij de steven breed voor 3 duim, achter 3 duim
 dik
 Plegt op de boesels
 Zwaarden lang 8 1/2 voet en breed 20 duim, dik 2 duim
 Roer breed onder het helmhout (niet vermeld) op de ak van het roer (niet
 vermeld) en onder (niet vermeld) dik 2 duim lang bij steven (niet vermeld)
 Met ijzerwerk, mast, giek en gaffel boom en haak

Dit scheepje is het vlak van achter opgeligt 7 duim, van vooren 5 duim gemaakt
 op 3 stapelhouten het achterste 7 duim achter het achterschot het voorste 27
 duim voor het voorschot en dan 2 duim zeeg in de stapelhouten.'

Dit scheepje is gemaakt voor de som van	Ä	600,00
Betaald bij ontvangst de som van	Ä	200,00
blijft nog	Ä	400,00
van dit geld moet ieder jaar 4% rente betaald worden		
een stag op de aak	Ä	1,25
gelevert Mei 1914 voor een vuuren punter	Ä	60,00
totaal	Ä	461,25
betaald 21 December 1914	Ä	100,00
blijft	Ä	361,25
betaald 8 Maart 1916	Ä	60,00
blijft	Ä	301,25
betaald 20 Mei 1916	Ä	20,00
blijft	Ä	281,25
betaald Maart 1917	Ä	80,00
blijft	Ä	201,25
betaald 29 Maart 1918	Ä	88,22
blijft	Ä	113,03
verandering van de zwaarden	Ä	8,33
totaal	Ä	121,36

Geheel voldaan den 8 Augustus 1918

eerste rente betaald 26 Maart 1915	Ä	15,34
tweede rente Mei 1916	Ä	13,00
derde rente Mei 1917	Ä	11,58
vierde rente 20 Maart	Ä	8,38'

Een aantal zaken valt op met betrekking tot dit schip:

Allereerst het commentaar dat Huisman zelf geeft ten aanzien van de achtersteven. Hij beoordeelt die als wat te schraal en neemt zich voor dat in een volgend model aan te passen. Dat het scheepje niet geheel volgens de wens van de visser zeilde kan misschien ook nog opgemaakt worden uit het feit dat aanpassing van de zwaarden nodig bleek. De bevestiging van de zwaarden is hetzelfde als bij aken gebruikelijk was; aan de waterlijst.

Daarnaast geeft het betalingsverloop al aan dat het in de Eerste Wereldoorlog niet alles koek en ei was in de visserij. De schaarste aan de noodzakelijke materialen zoals o.a. katoen, maakte het visserijbedrijf nog minder lonend voor de kleine vissers. Deze schaarste veroorzaakte ook de prijsstijging van de schepen. De eerste kostte Ä 600,- terwijl vijf jaar later de prijs reeds was opgelopen tot bijna het dubbele.

(Pagina 198) Scheepje van IJme en Jan de Boer.

'Ten 21 Februari 1916 heeft IJme en Jan de boer, vissers te Kuinre haar nieuw scheepje ontvangen. Dit scheepje is geheel van de zelfde groote als dat van Gerrit visser te Kuinre maar heeft een rechte voorsteven en een liggende achtersteven. Het vlak van achteren bij de steven opgebrand van voor 9 duim stapeling en tegen het voorschot juist 7 voet wijd in vlak (.....) Dit scheepje heeft drie planken onder het berghout waarvan de twee onderste 5/4 duims en de middenste boeselplank ook 5/4 duims. De voorplegt van 5/4 duims Grenen met Eiken kantstukken. (.....) Is geleverd voor de prijs van Ä 656,15 en contant voldaan.'

Opvallend is dat Wolter Huisman de grote zeepunter van de gebroeders de Boer vergelijkt met de bol van Gerrit Visser. Schijnbaar zat er weinig verschil in de basisconstructie, behoudens de vorm van de voorsteven en daardoor het verloop van de gangen in de kop.

(Pagina 200) De VN 21 van Berend Lens

'Den 3 Mei 1916 heeft Berend Lens visscher te Vollenhove zijn nieuw scheepje ontvangen. Dit scheepje is 1 voet langer in vlak tussen de stevens dan het scheepje van Gerrit visser (dus 23 voet 9 duim). Die voet komt er van achter bij het kaar een alf voet langer, die alfvoet van achter er bij. Vlak 1 duim breder, stapeling voor en achter 9 duim. Sprong van vooren 2 duim meer dan die van Gerrit visser. Schotten hoog 9 1/2 bij 8 1/2 duim. Breed tussen de berghouten tegen de doft 10 1/2 voet op het achterijnd van kaar 9 voet 4 1/4 duim. De twee onderste gangen 5/4 duim, de twee bovenste 1 duim. Zwaarden lang 9 voet, breed 21 duim. Roer van onder breed 4 1/2 voet, die kiel van achter breed 13 1/2 duim en dan aan middenschot tot plegt 5/4 duims - grenen zwaarste (juiste?) maat. De voorsteven is te laag.

7 knie'n op de deken. Dit scheepje is geleverd met een glazen kap je, ijzerwerk, mast, boom, haak, gaffel, stutter, kluihout voor

de som van	Ä	664,15
betaald 3 Mei 1916	Ä	400,00
blijft	Ä	264,15

met bijgelevert ijzer voor de stag

betaald Juni

Van dit geld moet 4% rente betaald worden

Het scheepje lag goed te water en moet juist zoo blijven.

Opm. schrijver: Het scheepje wordt nog hetzelfde jaar (30 October 1916) volledig afgelost. Daarnaast is het niet helemaal duidelijk waar die extra voet erbij komt.

Ook de lengtematen van het vlak lijken niet overal eenduidig; de VN 21 en de VN 33 waren volgens de werfboeken een voet langer dan de KU 17, en een voet korter dan de VN 45.

De VN 45 was 27 voet in 't vlak en de KU 17 slechts een kleine 23 voet. Derhalve 4 voet verschil.

De volgende bol die Huisman bouwt is de VN 33 voor Jan 'Blupien' Schuurman. Huisman gebruikt hier voor het eerst de naam 'bol'. In zijn werfboeken komen we deze naam maar tweemaal tegen, ook op 7 april 1923 bij Bartel Porsius te Durgerdam.

(Pagina 211) De VN 33 van Jan 'Blupien' Schuurman.

'Den 3 Mei 1917 heeft Jan Schuurman van Vollenhove zijn nieuwe bol ontvangen. Deze bol is van de zelfde lengte, breedte en hoogte als die van Berend Lens. Wiet op het achterste spant tussen de berghouten 85 1/2 duim, hol op de onderkant van het berghout 26 duim. Breed tussen de berghouten op de eerste korf achter kaar 9 voet 4 1/2 duim, hol op de onderkant van het berghout 27 1/2 duim. Breed tussen de berghouten op de achterkant van de doft 10 1/2 voet, hol op de onderkant van het berghout 30 1/2 duim.

Breed op het voorste spant tussen de berghouten voorkant van de korf 9 voet en 8 duim. Hol op de onderkant van het berghout 35 duim. Lengte van het vlak breedte en groote van de kaar alles gelijk Berend Lens. Met mast, gaffel, stutter, kluifhout, boom, haak met ijzerwerk en houten kaarplanken.

Dit scheepje is geleverd voor de som van Ä 760,00
betaald 3 Mei 1917 Ä 400,00 blijft Ä 360,00
Voldaan Juni 1917'

In de kantlijn staat vermeld: 'geheele holte met sprong 59 1/2 bij 51 1/2 duim, juist hoog genoeg.'

(Pagina 225) De VN 96 van Jan en Lute Kroes.

'Den 24 Mei 1918 heeft Jan en Lute Kroes van Vollenhove haar nieuw scheepje ontvangen. Dit scheepje is 1 voet langer dan Jan Schuurman en is lang in vlak 27 voet (Dit wijkt dus af van de opgegeven lengten van de voorgaande schepen). Achterse stevenvoet is 11 duim lang voorste 13 duim. Het voorschot staat 8 voet en 4 duim uit de voet van de steven. Deken lang 92 duim. Breed in vlak voor het voorschot 68 duim tegen het achterschot 57 duim. Breed in vlak op 47 duim uit het voorschot gemeten 57 duim. Breed in vlak op 36 duim uit het achterschot gemeten 42 duim.

Schotten hoog 9 1/2 bij 8 1/4 duim. Stapeling voor 8 duim achter 9 duim. Achtersteven richt 2 voet achterover. Hol op de onderkant van berghout op het voorschot 33 3/4 duim. Op het achterschot 30 1/2 duim. Hol op het voorspant 37 3/4 duim, op het achterste spant 28 duim. Breed tussen de berghouten op de achterkant van de doft (zeildoft) 110 voet en 9 duim op het achterijnd van kaar 9 vt en 7 duim. Op het achterste spant 89 duim op het voorste spant 10 voet en 1/2 duim. Dit scheepje is geheel hol op het voorschot boven het schandeksel 52 duim op het achterschot gehele holte 43. Anders geheel gelijk aan die van schuurman. Mast gehele lengte 36 1/2 voet.

Dit scheepje is aangegaan
207 voet 1 1/2 duims ^ 40 ct Ä 82,80
152 voet 2 duims ^ 60 ct Ä 91,20
425 voet 5/4 duims ^ 32 ct Ä 135,00
116 voet 1 duims ^ 25 ct Ä 29,05
25 voet 2 1/2 duims ^ Ä 16,25
Stevens krommers schotten zijlbalk Ä 174,66

200 voet 3/4 d Grenen voorplegt	Ä	22,00
aan vuurenhout	Ä	41,00
bouten spijkers	Ä	30,00
ijzerwerk sloopje en mast en zwaard	Ä	46,30
werk pik teer	Ä	10,00
ligger onder de buikdelg	Ä	2,50
volden schroeven scharnieren	Ä	3,50
mast giek gaffel boom haak	Ä	40,00
arbijdsloon	Ä	235,74
totaal	Ä	960,00

Voldaan 23 Mei 1918'

(Pagina 242) De VN 44 van Roelof Vis.

'Den 15 Maart 1919 heeft Roelof Vis te Vollenhove zijn nieuw sloopje ontvangen. Dit sloopje is de zelfde lengte als dat van Jan en Lute Kroes dog het zijlwerk zit 1/4 voet verder achteruit en het kaar ook 1/4 voet verder achteruit. Dan is dit sloopje 1/4 voet breeder in vlak en ook op de berghouten 1/4 voet breeder. Anders alles gelijk aan die van Jan en Lute Kroes. Hol op de bovenkant van het schandeksel op het voorschot gemeten 1/4 duim. De onderkant van de berghouten de zelfde hoogte als die van Jan en Lute Kroes. De boeselplank breed op het zijlwerk 9 1/4 duim op het achterschot 8 1/8 duim. Bovenste boord breed 6 duim. Geheele holte gelijk als die van Jan en Lute Kroes. Het hout de zelfde hoeveelheid als Jan en lute. het kromhout 245 Gulden, de smit 54 Gulden. Dit sloopje heeft geheel gekost de som van Ä 1.162,15. Voldaan den 15 Maart 1919. Stapeling voor en achter 9 duim. Mast lang 37 1/2 voet, top lang 6 1/2 voet.'

Tot zover de uitgebreide beschrijving van de Vollenhoofse bollen, bestemd voor de visserij in de werfboeken van Huisman.

De eerste bol voor de pleziervaart

In een archiefmap vond ik correspondentie van 29 januari 1919. Hierin geeft Wolter Huisman antwoord op een briefkaart die hij op 17 januari ontving met betrekking tot een offerte voor een sloopje.

In deze brief schrijft hij onder andere:

'... geef ik U thans groote en prijs op van u sloopje lang 8 Meter. Korter zou ik het niet maken, en dan in bottermodel. Dit sloopje moet dan een breedte hebben van 2 Meter 85 Centimeter. Laat gij het korter en smaller maken dan is het moeilijk om er voldoende ruimte in te krijgen in u vooronder om daar slaapgelegenheid te maken en dan nog wat bergplaats voor het een en andere benodigheden'

De mast van dit sloopje wordt strijkbaar door een draaispil voor in de kop van het sloopje.

Het moet in eenvoudige afwerking, (harpuis en eenvoudig schilderwerk in het vooronder) zonder touwwerk, blokjes, stag en zeilen 1.625 gulden kosten en kan gereed zijn in mei 1920.

Daarna schrijft hij 'Wat het model betreft zag ik zoo een sloopje lieffer in bottermodel dan in het model van een bolletje. Mogt het zijn dat gij het model van een bolletje niet kent in Februari of begin Maart dan krijg ik zoo een bolletje gereed (-de VN 44-) mogt het zijn dat gij dat eens zien wilde schrijf mij dat dan, dan zal ik u berigten wanneer dat gereed te water ligt dan kunt gij zelf het model bezien. Dit sloopje dat ik thans maak is een wijnig grooter en moet dienst doen voor de visscherij op de Zuiderzee.'

Wolter Huisman heeft hier dus een offerte-aanvraag gekregen voor een bol, die niet in de Zuiderzeevervisserij gebruikt gaat worden. De voorgenomen afwerking van het vooronder wordt gedetailleerd beschreven en het geheel wordt 'zolieede en net afgewerkt'. Een jaar later, in mei 1920 levert Huisman de bol aan ene W. van der Abelen(?) te Kampen. In de werfboeken staat dit als volgt beschreven:

'Den .. Mei 1920 heeft den Heer W. van der Abelen te Kampen zijn nieuw scheepje ontvangen. Dit scheepje is lang in het vlak 26 voet van voorkant voorsteven tot achterkant achtersteven, en breed in vlak tegen het voorschot gemeten 6 voet tegen het achterschot gemeten 53 duum. Ruimte tussen kaar en doft 11 duum' Verdere uitgebreide beschrijving van de maten is niet zo interessant op dit moment, maar wel de toevoeging waaruit blijkt dat het toch een bol is geworden: "... geheele holte met sprong gemeeten zoo als die van de bolletjes gemeten worden ..."

Nog een paar andere opmerkelijkheden: de plecht wordt niet 2 1/2 duims maar 1 1/2 duims vuren, er zitten drogenaadstukken tussen de plecht en het zetbord, er zit een spil op de voorplecht van 41 duim, voorin aan de ene kant 'kasjes' vanaf het kooischot tot aan het kaarschot, tussen de korfen rekken, vóór gewoon met kluisbord en slemphouten afgewerkt.

Bij het kostenoverzicht komen we nogal wat artikelen tegen die we tot op heden nog niet hadden aangetroffen bij de bollen:

'Lijnolie, verf en 7 kilo lak, smitswerk voor waterbak met 3/8 bouten, 6 koperen schuifjes, 6 koperen kapstokjes, 2 paar kogelscharnieren, koperen schuifen en koperen haken, 1 koperen kasslot, deursloten met krukstel, 2 koperen hekjes op op glazen kap, koperen stukken op de bolders en kluifhout, 2 koperen pompjes, koperen kraan en een loopplank.' Daarnaast nog een bedrag van Ä 1,50 voor het schilderen van de naam. Natuurlijk, om het speurneuzen en andere geïnteresseerden niet te eenvoudig te maken wordt er niet bij gezet om welke naam het hier gaat.

Wél is duidelijk dat dit de eerste bol is die Wolter Huisman bouwt voor de pleziervaart. Weliswaar in vissermansuitvoering, maar wel met een berg koper erin, en andere luxe zaken die een visserman niet direct nodig heeft. Dus ondanks zijn eerdere voorkeur voor het bottermodel voor een dergelijk scheepje is het toch een bol geworden, uiteindelijk. En er zouden er nog vier volgen in de decennia daarop volgend. Op deze vier bollen is later in de jaren vijftig het artikel van Dudok van Heel gebaseerd, waarin hij tot een definitie komt van de verschillen tussen de bollen van de drie werven. Bij Huisman troffen we derhalve gewoonlijk een kluisbord aan.

In een volgend werfboek, op pagina 6 treffen we B. Porsius uit Durgerdam aan, de RD 23.

'Den 7 April 1923 heeft B. Porsius van Durgerdam zijn nieuwe punter en Bol gekregen.'

Vervolgens wordt de punter op de bekende uitgebreide wijze beschreven.

De pagina sluit af met '... puntertje heeft gekost met volledig ijzerwerk en kaarplaten Ä 224,- puntertje geschaafd en in Arpuis. Bovenstaand puntertje heb ik van ontvangen 156 uur arbeidloon, Jacob 90 uur en 17,85 aan hout. Samen Ä 64,65.

Van de Bol heb ik ontvangen 168 gulden aan arbeid en hout.'

Wolter Huisman heeft deze bol niet nieuw gebouwd in 1923, daarvoor is de prijs veel te laag. Waarschijnlijk betreft het hier dus een oudere bol die is ingeruild, of door Huisman opgekocht. In het kasboek, noch in de werfboeken is hierover iets te vinden. Gezien het relatief kleine aantal bollen dat er in totaal gebouwd is, en de gemiddelde gebruiksduur (levensduur) van zo'n schip lijkt het aannemelijk dat het hier geen bol betrof die hij ooit zelf heeft gebouwd. Hij was immers pas in 1914 met de bolletjes begonnen. De door hem gebouwde bollen hebben tot na de oorlog een vergunning gehad. Speurend in het visserijregister, en kijkend naar de andere bollenbouwers, Snoek in Blokzijl en Kroese in Vollenhove, zijn er een groot aantal bollen die eveneens afvallen. Om er een paar te noemen:

De eerste bol van Kroese, de VN 36, werd in 1916 verkocht naar Zoutkamp. De opvolger, ook een VN 36 van Kroese gaat in 1927 naar Elburg, en vist daar met Kobusse als de EB 25 verder.

De VN 45 van Kroese uit 1918 vist tot 1947 in Vollenhove en wordt voor Ä 400,- verkocht naar Meppel. Dit scheepje stond overigens ook bekend als een rank bolletje.

De VN 83 van Kroese, die al in 1911 van Hendrik Jongman was (De Slenger), was in 1942 nog in Vollenhove in gebruik als vishaler. Dit scheepje had geen mast meer, en er stond een Kromhout motor in.

De VN 88 van Kroese uit 1912 heeft tot aan de uitschrijving in 1932 maar □□n vergunninghouder, Jan Vis (Vissien).

Alle andere bollen zijn aan de hand van het visserijregister, de Zuiderzeesteunwet, de geschreven bronnen in Vollenhove en de informanten na te gaan, in ieder geval tot het moment van uitschrijving in 1932. Behalve □□n, de VN 98 van Arnoldus 'De Ruiters' Hz. Mooiweer, die in 1907 al wordt vermeld op de lijst van Redeke. Het is de visser niet goed vergaan, en hij kwam droevig aan zijn einde. In 1916 is het nummer vacant, want er wordt een bol van Snoek geregistreerd onder dit nummer op naam van Hendrik Roozeboom 'De Slakke'. Niemand weet waar die eerste VN 98 is gebleven. De bol kan hoogstens een jaartje of twaalf oud geweest zijn, en was dus waarschijnlijk nog niet 'op'. Maar het gaat te ver om te verondersellen dat een scheepsbouwer aan de Ronduite er wat in heeft gezien, er nog wat aan heeft getimmerd en 'm toen heeft verkocht heeft aan een visser die niet uit het dorp kwam (en dus niet de droeve geschiedenis achter het schip kende).

In Durgerdam wordt de bol, de RD 23, van Bartel Porsius in 1925 overgeschreven op naam van zijn zoon Eldert, en bij uitschrijving in 1932 door de inspecteur voorzien van de vermelding 'Word niet meer gebezigd voor de vischerij'. U vindt dit scheepje achter in de schepenlijst, in de hoop dat de nog resterende drie andere visserij-bollen daar ook ooit weer komen te staan.

Foto's en bijschriften

¥Foto VN 33

Bijschrift:

De VN 33, 'het mooiste bollegien van de Zuiderzee', zeilend in het gat van Ens.

¥ Foto Jan 'Blupien' Schuurman

Bijschrift:

De schipper van de VN 33, Jan 'Blupien' Schuurman

¥Foto Bol bij de bruggetje

Bijschrift:

De tweede VN 98, 'n Snoek-bol uit 1919, van Hendrik Roozeboom, 'De Slakke'. Opvallend is dat de bollen van Snoek veel forser zijn dan die van de andere twee werven. Rechts is nog net een stukje van de schuur van de helling van Kroese te zien.

¥Foto EB 25

Bijschrift:

De voormalige VN 36 uit 1918 van Jan Kroese naast het scheepje van de schilder Lussenburg in de haven van Elburg.

¥Foto Uit Eigen Erf

Bijschrift:

'Van de schamele verdienste moeten de booten ook nog worden onderhouden'

¥Foto loods van Wolter Huisman

Bijschrift:

In deze loods aan de Ronduite zagen heel wat bollen het levenslicht. (foto: Royal Huisman Shipyard)

¥Foto helling van Kroese met VN 17

Bijschrift:

Een bol van Snoek voor de helling van Kroese. De foto is genomen voor 1938, maar de werf is duidelijk in verval. De VN 17 voer tot 1947 als palingkoper voor Ršmer op Kampen.

¥ Foto RD 23

Bijschrift:

De RD 23 tijdens het 25-jarig jubileum van de Vereniging Botterbehoud bij Enkhuizen. (foto: Jan Hop)

Woord van Dank

Met bijzondere dank aan de werf van Huisman te Vollenhove voor de gelegenheid de werfboeken te bestuderen en de gastvrijheid tijdens de bezoeken. Daarnaast dank aan de informanten voor het geduld dat zij moesten opbrengen

Bronvermelding

Literatuur:

Werkboeken van Royal Huisman Shipyard te Vollenhove

Historisch visserijoverzicht Vollenhove van E. Spit (in geringe oplage in omloop bij familie Spit)

'Zuiderzeevissers' van K.W.J.M. Bossaers

'Bij 't Schuttegien' van J.B. Wester, W. Willemsen

'Aanzien van de oude visserij', pag 94, foto VN 17.

'Rondom de Zuiderzee' van Prof. Dr. H.N. ter Veen, uitg. Contact Amsterdam 1938 pag 34., foto EB 25.

Eigen Erf 1935, foto

Gesprekken met:

Jan Schuurman, Ede, tevens foto VN 33, VN 98

Klaas en Antoon Vis, Vollenhove, tevens exemplaar Eigen Erf 1935

Jannes Schuurman, Vollenhove

Rinse Nieuwenhuis, Schiermonnikoog

Evert Spit, 's-Gravenhage

Kees ter Laan, Maarssen.